

DOCUMENTS

1

València, 25-27 de maig 1300.

Resum i extractes del procés criminal contra Jafudà Azaron, jueu de València, per la confecció reiterada de falsos préstecs. Prèviament es resol, en forma provisional, un conflicte de competència entre el batlle general del regne i el justícia de la ciutat.

ACA, Cancelleria, Rotlles en paper. Any 1300 (*Olim* CRD Jaume II, caixa 132, núm. 116).

Personatges implicats: Bernat de Rosselló, *denunciant*. Jafudà Azaron, *acusat*. Bartomeu Pineda i Martí Arralli, *còmplices*. Joan de Montsó, Martí de Malla, Bernat de Vallach, i Guillem de Vernet, *notaris*.

[*Al dors:*] Al honrat en G. de Solanes, scrivà del seynor Rey.

Certa cosa és que, com en Johan de Monçó, notari de València, agués presa una nota de deute a manament d'en Jahudà Azaron, juheu, e d'en Bartholomeu Pineda, de suma de LX sol. de cabal e de XII sol. de guayn; la qual nota fo falsa e falsament feyta, per tal com lo dit Bartholomeu Pineda appellava-s'i Bernat de Rosselló, qui està en la Exerea, lo qual lo dit notari conexia; a instància del dit notari, en R. de Poblet, justícia de València, féu pendre lo dit juheu e lo dit Batholomeu Pineda.

E en Bernat de Libià, batle general del regne de València, requés al dit justícia que li retés lo dit jueu per tal cor lo seynor Rey avia comès ab carta al batle general del dit regne tots los pleits civils e criminals dels jueus del dit regne, e axí lo dit justícia liurà lo dit jueu al dit batle. Lo qual batle, tenent aquell, pres confessió sua e enantà en aquestes coses, mas lo dit justícia, ab los jurats e ab los prohòmens de la ciutat, regonexén lo dit feyt, dixerén al dit batle que·l dit jueu devia esser punit per lo dit justícia e no per lo dit batle. Per la qual cosa fo haüt consell entre·ls sobredits batle e justícia e jurats, ab prohòmens e ab savis de la ciutat, e fo finalment entre ells avengut que ensemps lo dit batle e justícia enanten en lo feyt del dit jueu tro que·l seynor Rey, certificat d'aquest cas, determén aquell; e si aparrà per diffenició del seynor Rey que pertangua al dit justícia, que·l procés (*forat per a unes 6-8 lletres*; sia haüt?) axí com si per sol lo dit justícia era feyt, o si pertaynia al dit batle, que·l procés sia haüt axí com si per sol lo dit batle era feyt; e que sia feita la exsecució de la pena del dit juheu per aquell qui·l seynor Rey manarà, o segons que ells se avendran; e que·l dit jueu sia més en la presó comuna, e que·y sia estat per aquell a qui pertangua la conexença del dit feyt; e que per l'enantament feyt comunament no sia feyt preiudici a aquell al qual pertayn la decisió del dit feyt; la qual cosa fo axí avenguda *octavo idus (sic, per kalendas) junii anno Domini millesimo trecentesimo*.

Digous següent, que hom contava *VII° kalendas junii*, los dits batle e justícia e jurats, veens la acusació feyta per lo dit Bernat de Rosselló e la confessió feita per lo dit jueu denant lo dit batle, per la qual appar que ell ha feites fer moltes cartes falses per diverses notaris de València; veens encara que aquell juheu és vil persona e tal que no deu esser creegut sens turment, maiorment com tan gran falsia a penes s'és poguda fer sens consentidors christians e jueus, a pus plenerament trer la veritat del feyt manaren

posar lo dit jueu en turments per saber la veritat del feyt.

E abans que fos posat e'l turment, dix que Martín de Mealla, notari, li dix que sol que fos de fust lo cristià, que ell li faria la carta. Dix encara que com ell, en Jahudà, no avia diners, que'l dit Martí de Mealla li'n prestava per fer mostra al deutor, e quan avia reebuda la nota, que'l dit Martí retenia ab si los diners; e que açò meteix féu de totes aquelles cartes que aquell reebé, qui foren feites falsament.

Item dix que Bernat de Vallach, notari, li dix que ell li faria les cartes de ço que prestava, si bé ell no vehia los diners, e que'n faria menció en la carta, que ell (*forat de 6-8 lletres; hauria?*) vist nombrar l'aver. Dix encara que'l dit Bernat de Vallach no veé nombrar aquells CLXXX sol. contenguts en la carta falsa la qual fo feita en persona d'en G. Oller, qui està en Castelló de l'Albufera, ni d'aquelles altres II cartes que'l dit notari li féu.

Item dix que totes aquelles cartes les quals li avia feites en G. de Vernet, notari, eren veres, exceptat que n'i avia moltes de les quals no avia vist nombrar les quantitats en aquelles contengudes. Dix encara que'l dit en G. de Vernet bé ha VII ans li prestà CCCC sol. per tal que feés ab ell les cartes dels seus contractes, mas que'l dit G. no avia part ne prenia part de re que ell, en Jahudà, prestàs.

Interrogat fo si alguns altres notaris de la ciutat li avien feites cartes e que no aguessen vist nombrar l'aver, e que'n fessen menció en la closure de lur seynal, ne que scientment feessen alcuna carta la qual ells entesessen que fos falsa, dix que no.

En Martín de Mealla, notari, jurat e interrogat si ell, en Martí, veé nombrar los diners contenguts en aquelles cartes qui per ell foren feites al dit Jahudà Azaron, dix que no. Interrogat si ell prestà alcuna vegada diners al dit jueu per fer mostra al deutor, dix que no. Interrogat si ell, sots (*4-5 lletres esvaïdes; scrivi?*) en alcuna carta que agués vist nombrar los diners los quals en veritat ell no avia vists, dix que no. Interrogat si ell féu alcuna promesió al dit jueu per ço que feés ab ell les sues cartes, dix que no. Interrogat si li dix que li amenàs deutors, que si's vol fossen de fust que ell li faria la carta, dix que no. Item foren-li lests los noms de les cartes les quals lo dit Jahudà afermà esser falses, e dix que no conexia aquells hòmens, exceptat P. Guerrell, qui són II germans e solen estar en l'Exerea.

Sia demanat Jahudà ab quals persones féu fer les dites cartes falses, o si hi fo solament lo dit Bartholomeu Pineda; dix que ab lo dit Bartholomeu Pineda tan solament, lo qual se mudava de vestir. Item si los notaris o algun d'ells qui les dites cartes fahien consentiren a ell ni sabien ne participaven en la falsia, dix que no, salvu en ço que dit ha contra en Martín de Mealla. Item si alguns notaris avien ab ell compaynia en les dites cartes o en los deutes contenguts en aquelles, dix que no. Item si aquelles cartes les quals ha manifestades sens turment són solament falses, o si n'i à més o meyns, dix que aquelles són falses solament les quals ja ha manifestades. Item si altres christians o jueus avien ab ell compaynia o participació, ne daven a ell en les dites coses (*forat de 5-7 lletres; consell?*) ne ajuda, dix que no. Item si sab que algun altre jueu usa ne ha usat de fer semblans cartes falses, en la dita manera o en altra manera de falsia, dix que no. Item de qui fo instruït o ab consell de qui començà a fer les dites cartes falses, dix que per obra del diable, que li'n donà enteniment. Item sia demanat a qui ha feyts o feyts fer servys pus fo pres per aquesta rahó, dix que no a alcuna persona. Et interrogat altra vegada, sobre la dita interrogació, dix que en Rodrigo de Cedrelles l'avía menaçat per la derrera carta que féu en Johan de Monçó notari, ço és saber, que'l faria pendre, e sa muller d'ell, Jahudà, segons que li dix, donà peynores al dit Rodrigo per C

sol., e que callàs e no·l acusàs.

E estant e·l turment, lo dit Jahudà Atzaron dix que Martí Arralli, qui està en la Torre de Benimaclet, consentí a fer alcunes de les dites cartes falces, ço és a saber, aquelles cartes en les quals són contenguts deutors batiats. E devallat del turment perseverà en la dita resposta.

Et enaprés fo posat e·l turment altra vegada lo dit Jahudà. E devallat del turment fo interrogat sobre les dites coses e dix que per cascuna carta falsa en les quals consentia lo dit Martí batiat li donava ell, en Jahudà, VI diners, e allongava-lo de XXX sol. que li devia. Item dix que les cartes falses en les quals eren contenguts deutors christians de natura féu ell, en Jahudà, ab consentiment del dit Bartholomeu Pineda, e aquelles cartes falses en les quals són obligats deutors batiats féu ab consentiment del dit Martí Arrayhli batiat.

Item fo posat altra vegada e·l turment e fo interrogat on eren los diners e les peynores que ell avia en lo dia que fo pres, e dix que·l enap d'argent que ell tenia peynora d'en Bernat de Ginebret havia mès peynora a·n A. Folchau per C sol.; la qual confessió féu e atorgà quan fo devallat del turment.

Bernat de Vallach, notari, jurat e interrogat ssi ell, e·l temps que començà a fer cartes al dit jueu, si ell li promès que ell en la subscripció de la carta metria que avia vist nombrar l'aver, si bé en veritat ell no veés l'aver nombrar, e dix que no. Interrogat si adoncs, quan ell notà e reebé les cartes del dit jueu, veé nombrar les quantitats en aquelles notes contengudes, dix que no, mas ben veé que·l dit jueu tenia ab si cascuna vegada, en una almatraca, una quantitat d'aver, lo qual aver liurava en sa presència al deutor qui a ell se obligava. Interrogat si aquella quantitat la qual diu que tenia lo dit jueu en la almatraca podia esser aianta quantitat com aquella la qual era contenguda en la nota que ell reebia, dix que crehia-o. Inrterrogat si ell conexia les persones qui al dit jueu se obligaven en les notes les quals ell reebé, dix que no.

Divenres següent, que hom contava *sexto kalendas junii*, en P. de Ripoll, loctenent del batle, e la justicia, aüt acort e consell d'en G. Jàfer e del assessor de la cort, e de jurats e de prohòmens consellers e d'altres prohòmens de la ciutat, manaren e feeren posar lo dit Jahudà Azaron e·l turment. E estant en aquell fo interrogat e perseverà en ço que dit avia, e devallat del turment no atorgà res.

Et enaprés fo enantat a sentència contra lo dit Jahudà Azaron sots aital forma e manera: «On nós, en Bernat de Libià, tinentloch de procurador per lo noble en Giçbert de Castellnou, procurador del regne de València per lo seynor Rey, e batle general per aquell seynor meteix en lo dit regne, e nós, en R. de Poblet, justícia de València, premissa protestació per cascun de nós que si la conexença e la determenació e la exsequió del present cas pertayn solament a la un de nós que no pusca fer preiudici a avant a l'altre, segons que per lo seynor Rey serà determenat;

»Vista la acusació feita per en Bernat de Rosselló, vehín de València, contra Jahudà Azaron, jueu de València, en la qual dix que aquell Jahudà falsament e enganosa era anat a la escrivania d'en Johan de Monçó, notari de València, e que féu fer aquí falsament e enganosa 1ª nota pública per lo dit notari, en la qual féu entitolar nom del dit Bernat de Rosselló, ell estant absent, és a saber, que amenà aquí Bartholomeu Pineda, lo qual dix si aver nom Bernat de Rosselló, sí que obligà tots los béns del dit Bernat per LX sol. de cabal e per XII sol. de usura, per què demanà aquell esser punit segons fur e sen natural en tal manera que fos exempli als altres;

»A la qual acusació lo dit Jahudà, estant pres, respòs e negà aquella acusació

esser vera; après, emperò, lo dit Jahudà, demanat, confessà verament, per lo sacrament per ell feyt, aver feita la dita carta falsa, segons que dit és en la dita acusació. Et encara dix que·n avia moltes altres feites fer, de diverses quantitats, sots semblant manera e ab diverses notaris de València, segons que en lo procés per nós comunament feyt apar, e usà tota hora a fer les dites cartes falses de persona del dit Bartholomeu Pineda e de Martín Sarync (?), qui en altra manera se fa apellar Martín Arrahli, és a saber, que en totes les cartes que féu de christians de natura féu fer usan de persona del dit Bartholomeu Pineda, e les cartes que féu fer de batiats usà de la persona del dit Martí; summa de les quals cartes que·l dit Jahudà atorgà aver feites fer falsament, segons la dita manera, munta vint milia DCCCC XXX II sol. e mig, part les usures que avien a córrer.

»On, com tan gran falsia e tant sovenejada e per tant de temps e entre tantes persones sia molt esquiva e molt dapnosa e de mal exempli, nós damunt dits en Bernat de Libià e R. de Poblet, acordablement e ensemps, vists los processos e les confessions feites per lo dit Jahudà ans de turment e après turment, e vists testimonis e les cartes per la dita rahó feites, haüt consell e deliberació plenera ab jurats, ab consellers e ab prohòmens de la ciutat, e de consell de nostres assessors, seens com a jutges e avens Déus e justícia devant nostres hulls, esguardats furs de València e encara sen natural, com granea d'aital crim meresca granea de gran pena, condempnam lo dit Jahudà Azaron, axí com a gran falsari, que sia rossegat per la ciutat e enaprès pengat per los peus en manera que muyra; et encara que sien confiscats tots los béns seus al seynor Rey, salvu la legítima als fills d'aquell e el dret de la muller del dit Jahudà, segons fur; pena criminal del qual fur avem creguda per sen natural, per tal com lo dit Jahudà avia lo dit crim sovenejat, esguardada maiorment la viltat del dit jueu.

»Donada sentència en plena cort de València, present lo dit en Bernat de Rosselló acusador e lo dit Jahudà Azaron acusat, *sexto kalendas junii anno Domini millesimo trecentesimo*.

»Testimonis: P. de Ripoll, Bruno (?) Guiendon, Ferrando Constantí, Jacme (...)tic, Berenguer Cesquintanes, en Bernat Planell, en Jacme Bonmacip e molts d'altres».

Et en aquest dia meteix fo menada a exsequió la dita sentència en la persona del dit Jahudà Azaron condempnat.

2

València, 26 d'abril 1301.

Jaume II comissiona Guillem de Jàfer, jutge de la seva cort, perquè acabi les enquestes i dicti sentència contra deu notaris de la ciutat de València. Estan denunciats d'haver autoritzat debitoris falsos sol·licitats pel difunt Jafudà Azaron, jueu, amb Bartomeu de Pineda i Martí Arrathli com a còmplices, que hi actuaven amb noms fingits.

[Jacobus et c^a] dilecto Guillermo de Jaffero, judici curie nostre et c^a. Cum ad nostram audienciam pervenit quod Bernardus de Narbona, Johannes de Montesono, Petrus Sancier de Albareda, Simon de Conde, Martinus de Meayla, Januarius Carbacie, Michael Ciconis, Matheus Calonge, Romeus Sedacer et Petrus Ferrarii, notarii civitatis Valencie, confecerunt aliqua publica instrumenta que Jahudanus Atzeron, judeus quondam, mandavit fieri super quibusdam peccunie quantitibus debitorum, representando falso modo apud dictos notarios Bartholomeum Pineda quondam, qui se

fecit nominari pluribus nominibus quorundam vicinorum dicte civitatis, qui absentes erant, et quemdam babtitzatum nomine Martinus Sancii Arratlhi, qui similiter falso modo fecit se nominari diversis nominibus babtitzatorum, qui absentes erant, quos obligabat; et dicti notarii dicuntur esse inde culpabiles, vobis dicimus et mandamus quatenus, visis presentibus, diligenter veritatem huiusmodi negotii inquiratis et dictos notarios et quemlibet eorum prout culpe qualitas exigit puniatis, vel si eos de predictis ignoscentes inveneritis absolvatis, prout de jure et foro fuerit faciendum; nos enim in premissis vobis comittimus vices nostras. Data Valencie vi^o kalendas madii anno Domini millesimo CCC^o primo.

Guillermus de Jaffero.

ACA, Canc, Reg. 118, fol. 93r.

QÜESTIONARI

El document núm. 1 fou transcrit i comentat per Elena LOURIE, *Complicidad criminal. Un aspecto insólito de convivencia judeo-cristiana*; reproduït dins *Crusade and Colonization. Muslims, Christians and Jews in Medieval Aragon*, Hampshire, Variorum, 1990, pp. 93-108. No coneixia el document núm. 2

El document núm. 2 fou extractat per Maria Teresa FERRER I MALLOL, *Irregularitats i falsificacions notariales*; dins *Actes del I Congrés d'Història del Notariat català*, Barcelona 1994, pp. 463-478 (pp. 464-465). Desconeixia el document núm. 1.

Les dues historiadores interpreten que el jueu s'enriquia exigint als titulars dels falsos deutors les quantitats que hi havia fet constar. L'explicació no és creïble. Una operació d'aquest tipus pot tenir èxit provant-la amb un individu ingenu, però no és possible reiterar-la tantes vegades sense ser denunciat. Per tant, sembla que els 'deutors' només ho eren sobre els papers. Els era fàcil demostrar que no havien acudit a l'escripció del notari ni havien rebut diners del jueu, que probablement ni tan sols coneixien.

Amb ànim de dilucidar l'entramat del procés, podem plantejar-nos les següents qüestions:

- Quins motius devien esgrimir els jurats per reclamar que el procés pertanyia a l'esfera jurisdiccional del justícia i no del batlle general, com Jaume II havia establert per a tots els processos contra jueus i moros?
- Procés civil és aquell que es resol amb pena pecuniària, i procés criminal el que preveu pena corporal. Si la matèria del procés contra Jafudà Azaron eren préstecs fingits, per què fou emprés per la via criminal i acabà amb pena de mort?
- Com pot ser que un modest jueu pogués crear una estructura delictiva tan gran? Recordem que s'investiguen fins a deu notaris valencians i es diu que la suma dels deutors pujava a més de 20.000 sous de capital (quan el préstec denunciat, per exemple, era només de 60 sous).
- Com va poder repetir Jafudà Azaron tantes vegades l'operació sense que es produís cap denúncia?
- Quin paper hi jugaven els notaris?
- Quin sentit té que la sentència invoqui els furs (en general, sense concretar) i la raó natural (fins a dues vegades)? Com la raó natural pot portar al dictat de penes de mort?
- Per què s'alarmaren tant les autoritats i actuaren amb tanta duresa i sense dilacions?
- En definitiva: Quin guany treia el jueu dels préstecs fingits? Dit d'una altra manera: Quin mal feia?